در گفت‌وگوی «داوود فیرحی» با «شرق» بررسی شد:

عناصر دموکراتیک فقه شیعه

حبیب آرین

سیاست موضوعی است که دانش‌های گوناگون هریک به‌نوعی به آن پرداخته‌اند. به همین دلیل واژه «علوم» که در اصطلاح «علوم سیاسی» به شکل جمع به کار می‌رود، به مجموعه‌ای از دانش‌ها اشاره دارد که پدیده سیاست را بررسی می‌کنند و مسایل مربوط به این حوزه را به‌گونه‌ای پاسخ می‌دهند. فقه سیاسی اصطلاحی نو برای مجموعه‌ای از مباحث فقهی مرتبط با سیاست است که سهم ویژه‌ای در میان دانش‌های سیاسی تمدن اسلامی داشته‌اند. معرفت فقهی هرچند بر محور نصوص دینی شکل می‌گیرد ولی از دانش‌ها و شناخت‌های بیرون از متن مستقل نیست و در ارتباط با آنها شکل می‌گیرد. کتاب فقه و سیاست نوشته داوود فیرحی از معدود آثاری است که به مساله رابطه فقه و سیاست می‌پردازد. جلد نخست این کتاب، به بحث از تحولات مشروطه پرداخت و تا سال ۱۳۲۰ را مورد بررسی قرار داد و در سال ۹۳ جلد دوم کتاب فقه و سیاست با موضوع تحولات سیاسی و فکری ایران بعد از شهریور ۱۳۲۰ تا زمان حاضر توسط نشر نی منتشر شد. داوود فیرحی، استاد علم سیاست در دانشگاه تهران و متخصص اندیشه سیاسی در اسلام در آخرین کتاب خود به دیالکتیک فقه و موضوع می‌پردازد و سه محور عمده را مورد کاوش قرار می‌دهد: رابطه استعاری قضا و حکومت و لوازم مردمسالار آن؛ دگرگونی حکومت‌داری ایرانی و سویه اقتداری آن از دهه ۱۳۲۰ تاکنون. باید توجه داشت که فیرحی با دغدغه دموکراسی به سراغ فقه سیاسی آمده است، دغدغه مهمی که در سراسر کتاب او به چشم می‌خورد. محمد عابدالجابری، فقه را بزرگ‌ترین دانش تمدن اسلامی می‌داند همچنین در سال‌های اخیر تئوری‌های سیاسی فقه شیعه به ساختارهای قدرت وارد شده‌اند. همه این موضوعات بار دیگر اهمیت پژوهش دقیق و عالمانه داوود فیرحی را درخصوص رابطه فقه و سیاست نشان می‌دهد. گفت‌وگوی «شرق» را با این استاد دانشگاه در پی می‌خوانید:

عکس: امیر جدیدی، شرق

اگر بپذیریم کار شما در دو کتاب فقه و سیاست بررسی نسبت فقه و سیاست و به تعبیری اسلام و دموکراسی و تلاش برای تبیین یک روش سیاسی اسلامی در مواجهه با موضوعات مدرن بود؛ کار خود را موفقیت‌آمیز می‌بینید؟

در این خصوص باید دیگران قضاوت کنند. چراکه در ذهن انسان چیزی می‌نشیند و گمان می‌کند که خوب است اما درنهایت باید دیگران درباره آن قضاوت کنند. تمامی تلاش من در این کتاب این بود که نشان دهم ما دانشی به نام فقه داریم و آن به دو قسمت تقسیم می‌شود؛ بخشی از آن بحث‌های موضوعی آن است و بخش دیگر به احکام فقهی مربوط می‌شود.

زمانی که ما با پدیده مدرنی مانند دولت مواجه می‌شویم، موضوع‌شناسی اهمیت می‌یابد. من تلاش کرده‌ام توضیح دهم ذهن حکومت‌داری در ایران چگونه شکل گرفته است و احکام فقه درخصوص آن چه بوده است. ما شاهد آن هستیم که درون دستگاه‌های فقهی و نصوص دینیمان عناصر پررنگ دموکراتیک وجود دارد. در میان فقهای ما فقیهانی هستند که تفاسیری دموکراتیک دارند و برخی دیگر نیز تفاسیری اتوریتیک را ارایه داده‌اند. درخصوص دیدگاه‌های غیرمذهبی نیز این مباحث مطرح است. روش‌شناسی کتاب به این صورت است که از نظریات فقهی آغاز شده است پس از آن به تحولات تاریخی پرداخته است و دوباره به نظریات فقهی بازگشته است. من این روش را اتخاذ کردم تا تصویری از دولت نشان دهم که در تاریخ یک‌صدساله‌ای که در ذهن ما نقش بسته است، تا چه میزان بر دستگاه‌های فقهی اثر گذاشته است.

شما در پژوهش خود از دوری تاریخی بهره برده‌اید و گذاری از نظریه به تاریخ و از تاریخ به نظریه را سپری کرده‌اید. پس از شکل‌گرفتن ساختارهای قدرت تحت‌تاثیر نظریات فقهی، رجوع تاریخی شما به چه شیوه‌ای بوده است؟ به‌طور مشخص‌تر نظریات فقهی همچنان با درنظرگرفتن ساختار قدرت مورد بررسی قرار گرفته‌اند؟

من هیچ‌گاه نظریات فقهی را مستقل از ساختار قدرت در نظر نگرفتم. باید توجه داشت که ما با دانشی روبه‌رو هستیم و این دانش خواه‌ناخواه واجد میزانی از استقلال است. فقه سیاسی و فلسفه سیاسی دانش‌هایی هستند که ممکن است در هر جای دنیا متولد شده باشند. درنتیجه ممکن است تحت‌تاثیر فرهنگ همان منطقه قرار بگیرند. اما بحث این است که چگونه در نظریات فقهی که تولیدات به نسبت متکثری در هر دوره دارند دولت نمی‌تواند با آنها ارتباط برقرار کند. چرا این اتفاق می‌افتد؟ من تصور می‌کنم دلیلش این است تصویری که از دولت در ذهن ما نقش گرفته است، تصوری اقتدارگرایانه است.

منظور شما از ما چه کسانی است؟

ما ایرانیان! در ذهن ما ایرانیان تصوری اقتدارگرایانه از دولت شکل گرفته است و گمان می‌کنیم دولت خوب به معنی دولت اقتدارگرا است و براساس همین تصویر همه‌چیز را از آن نقطه شروع می کنیم و توضیح می‌دهیم. همین موضوع احتمالا کمک کرده است که در جامعه ما، به نظریه‌های دموکراتیک که تفاسیری دموکراتیک از دولت ارایه می‌دهند، کمتر توجه شود. این حس وجود دارد که این تفاسیر با جامعه ما نامتناسب هستند. در برابر این شرایط اگر به کشورهای غربی و آمریکایی نگاه کنیم نظریات اقتدارگرایانه به حاشیه می‌روند در حالی در ایران نظریه‌های دموکراتیک حاشیه‌ای می‌شوند. این یک مساله اساسی است! اگر فقه فی‌ذاته و به طور کلی اقتدارگرایانه بود، نمی‌توانست نظریه‌های دموکراتیک تولید کند؛ اما این نظریات از دل فقه تولید شده است. این نشان می‌دهد مشکل در فقه نیست و باید مساله را در جای دیگری جست‌وجو کرد. بسیاری از افراد هستند که فقه را اقتداری می‌دانند اما من در این کتاب نشان داده‌ام که فقه در دو نقطه به شدت به سمت دموکراسی متمایل شده است. یکی از این نقاط در ادبیات مرحوم نایینی طرح شده و دیگری در بخش‌های مختلف و پراهمیت ادبیات مرحوم امام بحث شده است. درواقع مساله اساسی ما به نگاه و دولت‌شناسی ما بازمی‌گردد. حداقل مطالعات من در این دو جلد نشان می‌دهد کسانی که گمان می‌کنند دین یا فقه ذاتا اقتداری است در اشتباه هستند. فارغ از قضاوت درخصوص نص می‌توان گفت عناصر دموکراتیک فراوانی در فقه سیاسی وجود دارد. بنابراین در این خصوص می‌توانیم دو بحث را دنبال کنیم: اول اینکه بگوییم چرا ادبیات دموکراتیک مکنون در نصوص دینی کمتر به چشم مسلمانان می‌آید؟ دوم اینکه چرا تلاش‌ها و وجوه دموکراتیک مکنون در نظریه‌های فقهی ما میل به انزوا و حاشیه‌گزینی دارند یا به حاشیه رانده شده‌اند؟

در فقه تلاش‌های وسیعی صورت گرفته است تا بتواند به تبیینی دموکراتیک از دولت برسد. به‌عنوان مثال، می‌توان به شاهکارهای علامه نایینی و حضرت امام اشاره کرد. اما سرانجام فقه نایینی چه شد؟ نظریات نایینی در طاقچه‌ها جای گرفت و دولت پهلوی در ایران رواج یافت که نمی‌توانست دموکراتیک باشد. در دوره پهلوی نیز جبهه ملی در تلاش برای بسط ادبیات دموکراتیک بودند اما این مسیر ادامه پیدا نکرد. سرنوشت فقه نایینی به حاشیه رانده‌شدن با وجود دموکراتیک‌بودن بود. با کناررفتن نایینی یک دولت غیرمذهبی اقتدارگرا سرکار آمد. این موضوع نشان می‌دهد مساله و مشکل در فقه نیست. مانند این است که شما بخواهید در جامعه دو نوع نان تولید کنید. یکی از آنها نان دموکراتیک و دیگری نان اقتدارگرایانه است؛ چرا جامعه ما به‌عنوان مصرف‌کننده یکی از آنها را می‌پسندد و دیگری را نمی‌پسندد.

این تشخیص عرفی چگونه ایجاد می‌شود؟ به‌عنوان مثال شما در بررسی آثار فقهای عصر مشروطه، عرف دقیق را زاده روشنفکران آن عصر می‌دانید که وارد ادبیات فقها شده است. پرسش این است که چگونه می‌توان عرف را مورد توجه قرار داد؟ آیا نمی‌توان انتظار داشت که عرف تحت‌تاثیر ساخت قدرت تولید شود؟

باید توجه داشت که عرف لزوما عمل مردم یک جامعه نیست. مثلا بیمه را که به‌عنوان یک عرف وجود دارد آیا ایرانیان، ساخته‌اند؟ در نتیجه بحث درخصوص عرف، بحث درخصوص یک منطقه به‌خصوص نیست. به‌عنوان مثال در ادبیات مرحوم امام ذکر شده است که «جمهوری یعنی همان جمهوری که در همه‌جای دنیا وجود دارد»، این گزاره معنی دیگری به‌جز عرف ندارد. زمانی که درخصوص عرف سخن می‌رانیم لزوما به معنای عرف یک قوم و یک جمعیت نیست. اگر بنا بود عرف براساس یک قوم و جمعیت شکل بگیرد، هیچ‌گاه در ایران دولت جدید، بیمارستان و بیمه شکل نمی‌گرفت؛ چراکه عرف آن وجود نداشت. اگر فقها از عرف سخن می‌رانند این عرف، عرف عقلاست که همواره دو شرط دارد؛ مورد پذیرش عقلا باشد و شریعت نیز با آن مخالفت نداشته باشد. باید توجه داشت مطابق ادبیات فقیهان ما دو نوع عرف داریم؛ عرف مطرود از جانب شرع و عرفی که نفی و طرد نشده است. به‌عنوان مثال یکی بیمه و دیگری رباست. می‌بینیم که با وجود آنکه ربا یک عرف رایج بانکداری است، شریعت، ربا را رد کرده است. اما همان شریعت بیمه را تایید می‌کند؛ چراکه عرفی است که مخالف نص شرعی نیست. جمهوری، انتخابات و مجلس نیز به همین صورت، عرفی هستند که مخالف نص شرعی نیستند. در واقع این عرف است که برای ما موضوع می‌سازد و ساخت این موضوع توسط تنها چندنفر انجام نمی‌شود. به هر حال، اگر فقه درباره عرف سخن می‌گوید، به همان عرف موجود نزد عقلا که مورد مخالفت شارع هم نیست. اشاره می‌کند. فقیه به هر ترتیب این عرف را می‌پذیرد اما ممکن است آن را با تکیه بر استعاره‌هایی همچون وقف، قضا و... توضیح دهد.

شما در بسط نظرات امام‌خمینی(ره) از استعاره قضاوت بهره برده‌اید، چگونه می‌توان تئوری ایشان را براساس استعاره قضا تفسیر کرد؟

مرحوم امام بحث‌های حکومت را از دو نقطه به قضاوت گره زده است. یکی از آنها ادله قضاوت است. به تعبیر وی، ادله قضاوت همان ادله حکومت است. دیگری از زاویه ساختار است. اگر بپذیریم قضاوت بخشی از حکومت است به این معنی است که ادله مربوط به قضاوت ادله حکومت نیز خواهد شد. با درنظرگرفتن این دو نقطه به نتایج روشنی خواهیم رسید. اول باید دید که قضاوت در فقه ما چگونه است، در نتیجه حکومت نیز به همان صورت است. اگر امام ادله حکومت را از قضاوت استخراج می‌کند و از طرف دیگر می‌گوید که تمامی ادله‌های قضاوت در حکومت کاربرد دارد؛ به این معنی است که اگر کسی ماهیت قضاوت در اسلام را فهم کند، می‌تواند ماهیت حکومت را درک کند. اگر به تعبیر برخی از نویسندگان غربی، دولت را یکپارچه درنظر بگیریم و قضاوت را به‌عنوان یکی از ارکان این حکومت بپذیریم، می‌توانیم براساس متدلوژی «نمونه‌برداری» قضاوت را آناتومی کنیم و شباهت ساختاری آن با حکومت را دریابیم. بر این اساس باید دید مهم‌ترین رکنی که تحلیلگر برای تحلیل حکومت از آن آغاز کرده است، چیست. در ادبیات مرحوم امام این تحلیل، از قضاوت آغاز شده است. امام می‌گویند حکومت از آنجایی واجب است که باید احکام شرعی اجرا شود. این قاضی است که باید حکم شرعی را تشخیص دهد. بنابراین قضا به‌مثابه قلب حکومت دیده شده است.

شما در آثار خود تاکید دارید که باید به نظریات سیاسی در فقه شیعه از منظر حکومتداری نگریسته شود؛ در نتیجه نمی‌توان آنها را ذات‌گرایانه دید و باید آنها را به‌عنوان امری اعتباری در نظر بگیریم. براساس تفسیر استعاری نیز حکومت‌ها به‌عنوان امری اعتباری در نظر گرفته می‌شوند. اما ما شاهد آن هستیم که در ساختارهای سیاسی‌ای که بر اثر این تئوری‌ها شکل می‌گیرد، حکومت به یک اصل موضوعه و امری ذات‌گرایانه تبدیل می‌شود. آیا می‌توان این را به‌عنوان یک ایراد در ناتوانی استعاره‌ها برای توضیح تئورهای سیاسی وارد دانست؟

بحث بر سر دومساله است؛ اولا، اعتباری‌بودن یک چیز ربطی به ذات‌گرایی و نفی آن ندارد. بسیاری از ذات‌گرایان نیز حکومت را اعتباری می‌بینند.

ادامه در صفحه ۸

ادامه از صفحه ۶

گفتند کتاب‌ها فمینیستی است خمیرشان کردند

درباره بودجه هم توضیح می‌دهید که چه مقدار است؟

رقم بودجه‌ای که اعلام کردند هشت‌میلیارد تومان است، یعنی روی همان مقدار که در زمان ما تصویب شده بود مانده و چیزی به بودجه اضافه نشده است.

گفته می‌شود از بودجه سال ۹۳ فقط نیمی از آن را به مرکز داده‌اند.

می‌توان گفت بیش از نیمی از آن، حدود ۶۰درصد از بودجه به مرکز تخصیص داده شده است. اما با توجه به اینکه نهاد ریاست‌جمهوری قصد دارد بخشی از بودجه اداری، خدماتی، حقوق و دستمزد کارکنان را خودش تقبل کند، می‌توان گفت در سال ۹۳ یک‌رشد بودجه‌ای داشتیم.

یعنی چیزی حول‌وحوش پنج‌میلیارد تومان را به مرکز پرداخت کرده‌اند؟

می‌توان این‌طوری مساله را بیان کرد که ۶۰درصد از بودجه کلی به مرکز اختصاص‌یافته و بخشی از بودجه اداری و خدماتی همان‌طور که گفتم، مازادبر این به مرکز تخصیص یافته. در زمان ما ۲۵صدم‌درصد از بودجه دستگاه‌های اجرایی به بودجه امور زنان اختصاص داده شد، یعنی دستگاه‌ها موظف بودند نه اینکه مجاز بودند و همین ۲۵صدم درصد باعث شد بودجه ما به ۲۲میلیارد تومان برسد. در اواخر دوره قبل گفته بودند یک‌درصد از بودجه دستگاه‌های اجرایی به مرکز امور زنان اختصاص یابد اما موظف به این کار نشدند و این بند باعث می‌شد این مقدار اختصاص داده نشود. با وجود اینکه گمرک را بالا بردند اما عملا اتفاقی نیفتاد چون دستگاه‌ها مجاز بودند که این درصد را بدهند یا ندهند و وقتی گفته می‌شود مجاز یعنی عملا هیچ. بعد نمایندگان و دولت گفتند درصدها برای ما دردسر دارند و درصدها را حذف کردند. اما خانم مولاوردی پیگیری کردند که این درصد حفظ شود.

یعنی چنددرصد؟

همان یک‌درصد.

با همان وضعیت قبلی؟

قرار است به جای «مجاز» قید شود که «موظف» به دادن این یک‌درصد به مرکز امور زنان هستند.

آیا این مقدار قابل تحقق است؟

اگر موظف قید شود، قطعا محقق می‌شود.

چقدر برای این امر تلاش صورت گرفته یا می‌گیرد؟

هنوز مجلس قبول نکرده که این بودجه به معاونت امور زنان اختصاص یابد.

تا جایی که من اطلاع دارم در کمیسیون تلفیق رد شد و این مصوبه به صحن نرسید.

عدم‌همراهی مجلس با معاونت امور زنان یکی از مشکلات اساسی این حوزه است، چون بدون بودجه، شما نمی‌توانید کاری کنید.

در بودجه ۹۴ کماکان بودجه معاونت زنان روی هشت‌میلیارد تومان می‌ماند و یک‌درصدی که اگر تصویب شود به مرکز اختصاص می‌یابد؟

فکر می‌کنم بودجه کمی بیش از هشت‌میلیارد خواهد بود.

تاکید من روی شعارهای انتخاباتی آقای روحانی است. ایشان برنامه‌ای دادند که در آن روی بحث زنان تاکید زیادی شد. اما در این‌باره تابه حال در دولت آقای روحانی اتفاق خاصی نیفتاده، آیا محبوبیت آقای روحانی تحت‌تاثیر این گفته‌ها و عملکردها قرار نمی‌گیرد؟

قطعا موثر است، یعنی اگر تا پایان دوره اول آقای روحانی اتفاق ملموسی صورت نگیرد، نمی‌توان به مشارکت گسترده زنان در دوره آینده امیدوار بود. البته زنان فرهیخته و رشدیافته جامعه ما توجه دارند دولت با چه مشکلاتی مواجه است و تنگناها و چالش‌های دولت را می‌دانند. اما با تمام این اوصاف چیزی باعث نمی‌شود که ما در حوزه زنان دست‌روی‌دست بگذاریم و به مطالبات جدی زنان توجهی نداشته باشیم. حرکت درست و دقیق و نگاهی راهبردی از سوی خانم مولاوردی به امور زنان به هرشکل تعیین‌کننده است. جایگاهی که خانم مولاوردی برای امور زنان تبیین می‌کنند، نشان از درک بالای ایشان در حوزه زنان دارد. موضوع را می‌شناسند و می‌فهمند و می‌دانند باید چکار کنند و این بسیار حایز اهمیت است.

در موضوع برنامه ششم چقدر امیدوار به تغییر مثبت در حوزه زنان هستید؟

به نسبت زیادی به برنامه ششم امید دارم، کارهایی که توسط شورای راهبردی برای تدوین برنامه ششم در معاونت امور زنان صورت می‌گیرد، امیدوارکننده است. سیاست‌های کلی‌ای که نوشته شده و استفاده از کارشناسان خبره، نویدبخش تصمیم‌سازی‌های مناسب در پیشبرد مسایل زنان است.

منهای پایتخت

انتقاد از نرخ بیکاری لرستان

● **خرم‌آباد-مهر:** هوشنگ بازوند، استاندار لرستان: باید درمورد عملکرد مسوولان نقد منصفانه داشت و نباید همه‌چیز را صفر یا صد دید. وضعیت استان در برخی از شاخص‌ها مانند نرخ بالای بیکاری نگران‌کننده است. وضعیت نامناسب لرستان در این نوع شاخص‌ها نشان‌دهنده این است که توسعه در استان عمیق نبوده است، این امر نیز موجب می‌شود که منافع مردم تامین نشده و همچنین توسعه پایدار در لرستان صورت نگیرد.

اختصاص ۴۸۹ میلیارد تومان اعتبار به سیستان‌وبلوچستان

● **زاهدان-ایسنا:** علی اوسط هاشمی، استاندار سیستان‌وبلوچستان: دولت برای اعطای ۴۸۹میلیاردتومان اعتبار به استان برای پرداخت مطالبات پیمانکاران طرح‌های عمرانی موافقت کرده است. هم‌اینک طرح راه‌اندازی منطقه آزاد در سیستان‌وبلوچستان امضا و به دبیرخانه شورایعالی مناطق آزاد کشور برای تصویب ارسال شد که در اجرای پروژه‌ها باید هم کیفیت جذب اعتبارات و هم دقت و ارزیابی در نحوه اجرا مورد توجه قرار گیرد.

تاکید بر پرهیز از نگاه سیاسی در اجرای طرح‌های قم

● **قم-فارس:** محمدصادق صالحی‌منش، استاندار قم: باید در اجرای طرح‌ها و برنامه‌های اقتصادی و عمرانی از هرگونه نگاه سیاسی پرهیز کرد. سال ۹۳ از سوی رهبرمعظم‌انقلاب سال اقتصاد و فرهنگ با عزم ملی و مدیریت جهادی نامگذاری شد و نباید نامگذاری صورت‌گرفته و تاکید بر تحقق مدیریت جهادی و عزم ملی به یک‌سال محدود شود. دشمن در تحریم‌ها خصمانه خود روی مقوله اقتصاد تکیه کرده است و باید مسوولان برای مقابله با این فشارها تلاشی مجدانه داشته باشند.

۹۳؛ سال امیدبخش آذربایجان‌شرقی

● **تبریز-ایسنا:** اسماعیل جبارزاده، استاندار آذربایجان‌شرقی: ۹۳، سالی امیدبخش در تمامی حوزه‌ها برای این استان محسوب می‌شود.

LEON
Since 1960

هدیه‌ای متفاوت

کارت هدیه

بهترین هدیه برای مدیران بانکها، شرکت ها و سازمان ها

خدمتی نوین از رستوران لئون
برگزاری مراسم ، جشن ها، جلسات اداری
از ۱۰ نفر تا ۱۰۰ نفر در رستوران‌های لئون

آبان جنوبی: خیابان کریم خان زند
خیابان آبان جنوبی، نبش چهارراه ورشو
تلفن : ۸۸۹۰۴۶۲۵-۸۸۹۳۰۳۶۳

نیاوران: خیابان دکتر باهنر(نیاوران)
قبل از دوراهی دزاشیب
تلفن : ۲۲۷۲۴۲۰۰-۲۲۷۲۴۴۰۰

فرشته: سام سنتر- طبقه۸
تلفن : ۲۲۶۵۳۸۴۱

www.leon1960.com